

Arkæologien og Ophavsretten

af cand.jur. & art. Inge Rasmussen

Artiklen indeholder en kort og overordnet præsentation af ophavsretten i forbindelse med arkæologiske udgravninger, samt en skitsering af, hvordan hensynet til både ophavsmand og museum kan varetages inden for ophavsrettens og museumslovens ramme.

Arkæologiske udgravninger skal dokumenteres og offentliggøres. Det er forudsat i museumsloven. Denne dokumentation og offentliggørelse indebærer forskellige arbejdsprocesser og resulterer i forskellige produkter. Arbejdsprocesserne kan f.eks. være naturvidenskabelige analyser og konservering. Produkterne kan være forskellige rapporter og beretninger, som indeholder fotooptagelser og tegninger, optegnelser af kort eller datasamlinger mv.

Alle disse produkter skal omsættes til forskning og de skal gøres tilgængelige for offentligheden. Det følger af museumsloven. De statsanerkendte museer, som har ansvar for at løse de arkæologiske opgaver i Danmark, er derfor forpligtede til at sørge for, at resultaterne af de arkæologiske udgravninger bliver omsat og kommer både forskningsverdenen og den brede offentlighed til gavn og glæde. Gør museet ikke det, kan museet miste sine arkæologiske opgaver, eller, i værste fald, sit statstilskud.

Blandt arkæologer har der tilsyneladende været en kutyme for at indrømme den ansvarshavende arkæolog en "ret til sin udgravning". Ifølge denne kutyme består en sådan "ret" i "retten til at skrive/forske i resultaterne fra den givne udgravning".

Denne "ret" er imidlertid ikke baseret på hverken ophavsretten eller museumsloven. Formålet med denne artikel er at prøve at ramme en pæl igennem de værste misforståelser i denne anledning. Artiklen giver derfor en kort og overordnet introduktion til ophavsrettens principper, og sætter dem ind i en arkæologisk sammenhæng.

Ophavsrettens verden

Ophavsretsreglerne har to formål. På den ene side

beskytter ophavsretten en ophavsmand mod at andre udnytter hans "værk" uden at betale ham for det. På den anden side sikrer reglerne, at et værk er tilgængeligt og kan benyttes af offentligheden – efter aftale eller mod betaling.

Ophavsretten beskytter altså de såkaldte immaterielle rettigheder over produkter af menneskelig kreativitet, det være sig professionel eller amatør. Ophavsrettens regler varetager dermed de samme hensyn, som straffelovens regler om tyveri. Hvis jeg går ind i boghandel, tager en bog ned fra hylden og går med bogen uden at betale for den, har jeg gjort mig skyldig i tyveri af bogen og kan retsforfølges. Hvis jeg derimod betaler for bogen, tager den med hjem, kopierer dens indhold og sender det til et nyt forlag i mit eget navn, har jeg ikke stålet bogen fra boghandleren. Men jeg har stjålet produktet af ophavsmandens kreative indsats, hans værk.

Ophavsrettens regler regulerer et område af livet, som formodes at være befolket af selvstændige og autonome mennesker. Ophavsretten går altså ud fra, at ophavsmanden selv laver aftaler om at sælge, udleje, udlåne eller slet og ret forære rettighederne til værket bort. Omvendt går ophavsretten også ud fra, at den, der er interesseret i at benytte et værk, selv forhandler med ophavsmanden om vilkårene for at benytte værket. I aftalerettens verden taler man om "to ligeværdige parter".

Ophavsretten er altså baseret på en forudsætning, hvorefter der er tale om to ligeværdige parter, som kan forhandle på lige fod om vilkår for at benytte et værk, der er ophavsretligt beskyttet. Staten har ingen præferencer for, hvem ophavsretten bør kunne overdrages til, eller hvordan den overdrages.

Lovgiver har alene taget stilling til spørgsmålet om, hvor ophavsretten opstår, hvad ophavsretten omfatter og hvor længe den varer.

Arkæologiens verden

Arkæologisk virksomhed i Danmark er intensivt reguleret i museumsloven. Staten har ansvaret for den arkæologiske virksomhed. Enhver har ikke ret til at lave en arkæologisk udgravning. Bliver man opmærksom på, at der kan være arkæologiske fund et sted, har man derimod pligt til at anmelde det til en repræsentant for staten. Det vil normalt være det lokale museum med ansvar for arkæologi. Kun de museer, der af staten har fået tildelt ret til at lave arkæologiske udgravninger, kan lovligt gennemføre udgravningerne. Tilrettelæggelsen og gennemførelsen af udgravningen, samt det efterfølgende arbejde med dokumentation og offentliggørelse, er også tæt reguleret af museumsloven. Bl.a. er det, som nævnt, en betingelse at resultaterne af udgravningen offentliggøres og gøres tilgængelige for forskning.

Reguleringen af arkæologisk virksomhed er altså genstand for stram offentlig styring, i modsætning til ophavsretten.

Arkæologisk ophavsret?

Museumsloven tager ikke højde for ophavsretsspørgsmål. Den forudsætter, at ophavsretten tager sig af dette område. Museumsloven regulerer altså ikke ophavsretlige spørgsmål. Det er der flere årsager til. En af dem er, at ophavsretten er et privatretligt anliggende, og at ophavsretten i sig selv indeholder en forudsætning om, at ophavsretten overdrages efter aftale. De to områder griber altså ikke ind i hinanden i rettens verden.

Derimod er der i virkelighedens verden en sammenhæng mellem de to verdener, ophavsrettens og arkæologiens. Sammenhængen består i spørgsmålet om, hvem der har ophavsret til produkter af en arkæologisk udgravning. Svaret på spørgsmålet om, hvem der har ret til at offentliggøre og anvende det materiale, en arkæologiske udgravning resulterer i, skal findes i ophavsretten.

Ophavsrettens indhold

Ophavsretten varetager to hensyn. Ophavsretten beskytter ophavsmanden mod uretmæssig brug af et værk, og den sikrer offentligheden adgang til værket.

Ophavsretten afvejer altså disse to modsatrettede hensyn mod hinanden.

At besidde ophavsretten indebærer en eneret, eller monopol, til at fremstille eksemplarer af et værk, og til at gøre værket tilgængeligt for offentligheden. Denne ret kan sælges, lejes ud eller bortgives, alt efter ophavsmandens lune og tilbøjeligheder.

De fleste produkter, der opstår i forbindelse med en udgravning og dens dokumentation og offentliggørelse, er "værker" i ophavsrettens forstand. Beretninger og rapporter, inklusive tabeller, kort, tegninger osv. vil normalt besidde de nødvendige kvalitative, kvantitative og kreative karakteristika. Selve udgravningen, hullet i jorden om man vil, og de fysiske genstande, som kommer op af hullet er derimod ikke omfattede af begrebet "værk". Derfor kan der ikke opstå spørgsmål om ophavsret til disse genstande.

Men hvem er "ophavsmanden"? Det er den, der frembringer eller skaber værket. Hvis ophavsmanden er ansat eller hyret på kontrakt til at fremstille netop dette værk, ændrer forudsætningerne sig imidlertid. Ophavsmanden har i så fald fået en bestilling eller instruktion om at anvende sine kreative eller professionelle kvalifikationer til at fremstille netop dette værk. Og ophavsmanden har ikke mindst fået en betaling for sin indsats. Ophavsretten går som nævnt ud fra, at ophavsmanden er et voksent menneske med selvstændig evne til at forhandle sig frem til sine arbejds- eller leverandørvilkår. Derfor er det forudsat i ophavsretten, at ophavsmanden har taget højde for sine forventninger til eksemplar-fremstilling og offentliggørelse, da han forhandlede sin ansættelsesaftale eller leverandørkontrakt. Hvis ikke han kan blive enig med aftageren, det vil sige museet, om vilkårene, må han lade være med at lade sig ansætte eller hyre som leverandør. Det samme gør sig naturligvis gældende for museet. Kan museet ikke acceptere de vilkår, ophavsmanden stiller, må museet bruge en anden leverandør eller ansætte en anden arkæolog, konservator eller naturvidenskabelig analytiker.

Ophavsretten indebærer derfor, at ophavsretten til et værk fremstillet som led i en ansættelse eller på bestilling, normalt vil tilfalde arbejdsgiver eller bestiller. Teknisk set opstår ophavsretten hos ophavs-

manden, som ovenfor nævnt, men qua ansættelses- eller bestillingsaftalen overgår den til arbejdsgiver eller bestiller.

En arkæolog kan som nævnt ikke foretage en udgravning på eget initiativ. Arkæologen vil altid foretage udgravningen i egenskab af museumsansat eller kontrakt-leverandør til et museum. Det samme gælder leverandøren af videnskabelige analyser osv. Derfor indebærer ophavsretten, at retten til at fremstille eksemplarer af og offentliggøre beretninger mv., tilfalder museet, med mindre der er aftalt noget andet mellem arkæologen og museet.

Er der aftalt noget andet, eller er der er branche-kutyme for noget andet, er det derimod denne aftale eller kutyme, der regulerer spørgsmålet om, hvem der har ophavsretten. I arkæologiens verden vil formodningen være for, at det er museet, der optræder som arbejdsgiver eller bestiller. Den danske ophavsret lægger ikke vægt på, hvem der i sidste ende finansierer det arbejde, der er genstand for ophavsret. Derfor vil det have formodningen imod sig, at en byherre skulle kunne opnå ophavsret selv om han er den, der i medfør af museumsloven må bære omkostningerne ved udgravningen.

Det er dog ikke hele den ubegrænsede ophavsret, der går over til arbejdsgiver eller bestiller, altså museet. Den ophavsret, der går over til arbejdsgiver eller bestiller omfatter kun det konkrete værk, der er frembragt i ansættelsesforholdet eller bestillingsforholdet, og ophavsretten omfatter kun det, der er nødvendigt af hensyn til det sædvanlige arbejdsforhold eller bestillerforhold. For de beretninger, rapporter mv., der opstår i forbindelse med en arkæologisk udgravning betyder det, at ophavsretten overgår til museet i det omfang det vil være nødvendigt for at opfylde museumslovens krav.

Læg mærke til, at ophavsretten her ikke omtales som "lov om ophavsret", men netop "retten". Spørgsmålet er ikke direkte reguleret i ophavsretsloven. Spørgsmålet vurderes altså efter ophavsretlig praksis, som den udformer sig på grundlag af ophavsretsloven og de principper, loven indeholder.

Udform en aftale mellem museum og arkæolog

For at undgå misforståelser og skuffelser, er det altid en god ide at aftale på forhånd, hvordan ophavs-

retten til beretninger, rapporter mv., skal fordeles. Aftalen kan ikke ændre på de forudsætninger, som museumsloven giver museet at handle inden for.

En aftale kan sagtens gå ud på, at ophavsmanden bevarer retten til eksemplarfremstilling og offentliggørelse, men at han uden vederlag stiller den til rådighed for de opgaver, museet er forpligtet til at varetage efter museumsloven. Sådant en aftale kan også udformes som en fri adgang for museet til at benytte værket inden for museumslovens rammer.

Et museum vil dog næppe kunne indgå en aftale om andet, da sådan en aftale må formodes at være på kanten af, hvad museets virksomhed kan rumme inden for museumslovens rammer.

Citatret og retten til at tage en kopi

Ophavsretten sikrer offentlighedens adgang til et ophavsretligt beskyttet værk ved at sætte nogle grænser for ophavsmandens eneret.

Eneretten til eksemplarfremstilling og til at gøre værket tilgængeligt for offentligheden begrænses af privates ret til at tage kopier til privat brug, og af retten til at gengive citater fra værket, naturligvis mod behørig kildeangivelse.

Forskeren eller den interesserede amatør, journalist eller andre, der kan arbejde videre på grundlag af et værk, er derfor ikke begrænset af ophavsmandens eneret, så længe værket er offentliggjort.

Museet er forpligtet til at offentliggøre det materiale, der opstår i forbindelse med en arkæologisk udgravning. Når det først er offentliggjort, har enhver ret til at læse det, forstå det og lade sig inspirere af det. Naturligvis mod behørig kildeangivelse. Hvis jeg låner et eksemplar af en beretning eller en samling data, som museet stiller til rådighed, kan jeg frit citere her fra, naturligvis med korrekt kildeangivelse, og jeg kan frit tage fotokopier til eget brug. En forsker kan dermed også basere sin forskning på offentliggjorte værker, så længe han citerer korrekt og i overensstemmelse med de videnskabelige normer.